

Peti Lehel

Megélhetési stratégiák egy Kis-Küküllő menti településen¹

A posztoszocialista Románia falusi gazdálkodásának folyamatait elemző szakirodalom több ízben hangsúlyozta, hogy a felszámoló szocialista ipar nyomán a falusi vagy falusi kötődésű lakosság számára a mezőgazdasági aktivitás fontos túlélési stratégia volt.² Az állami gazdaságok és az ipari vállalatok felszámolója okozta krízis következtében a mezőgazdaságban aktívvá váló vidéki lakosság gazdálkodói gyakorlatát a szakirodalom a *visszaparasztosodás*³ fogalmaköre mentén értelmezte (lásd például: Szabó 2002: 27–29, Borsos–György 1999, Kiss 2007: 136–138, Peti 2004: 203–204). És bár a nemzetközi szakirodalomban, ahogy azt Kovách Imre leírja, a fogalomnak eltérő konceptualizálásai is forgalomban vannak, „a magyar közbeszédben és tudományos fogalomhasználatban is a szegényparaszti gazdálkodás, mentalitás és kulturális normák nem kívánt újraszületését jelenti” (Kovách 2012: 197). A romániai, főként erdélyi magyar falvak gazdasági viszonyait a visszaparasztosodás koncepciója mentén elemző magyar szakirodalomban szintén e falusi népesség által követett gazdálkodói gyakorlat kényszerjellege, e csoport körében a specializálódást és életképes piaci stratégiákat lehetetlenné tevő attitűdök, beállítódások jelenléte, a továbblépés irányába előremutató kezdeményezések hiánya vált hangsúlyossá (például Veress 1999, Szabó 2002: 29, Kiss 2007: 137, Borsos–György 1999, Peti 2004: 203–204). Kiss Dénes a falvakból városokba ingázó munkásokról állapítja meg, hogy „az elsők voltak az elbocsátottak között, nem utolsósorban egy, a földek reprivatizációjára építő érvelési logika alapján, miszerint az immár földtulajdonos vidékiek mezőgazdasági termelésből is megélhetnek” (Kiss 2007: 136–137).

Csata Zsombor, amikor a posztoszocialista Románia falvaiban végbemenő *re-feudalizációs* folyamatokról ír, tulajdonképpen a visszaparasztosodás jelenségéhez hasonló tendenciákat ért alatta.⁴ Borsos Endre és György István egy partiu-

1 A kutatás és a tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A tanulmány korábbi megjelenése: Peti 2014a, 2014b.

2 Az itt következő gondolatmenet kialakításában nagy segítségemre volt Kiss Dénes szociológus.

3 A fogalom eredetéről, értelmezéseiről lásd Veress 1999: 79, Kovách 2012: 197.

4 „...a falvak jelentős hányadában ún. refeudalizációs folyamatok indultak el, amelyek a technológia és a munkaszervezés tekintetében egyaránt az 1945 előtti gazdaságirányítási megoldásokhoz nyúlnak vissza. Szociológiai értelemben ez leginkább a hagyományos agrárgazdálkodáshoz kapcsolódó társadalomszerveződési mintázatok részleges újraéledését jelenti.” (Csata 2006: 5.)

mi település társadalmi viszonyait és gazdálkodói gyakorlatait elemző írásukban mutatják be a munkanélküliből lett gazdálkodók gazdasági értelemben vegetáló, kezdeményezés helyett túlélésre, kivárára berendezkedő csoportját: „Az 1994-re kialakult helyzet azt mutatja, hogy a falu gazdaságában abszolút túlsúlyra tettek szert az *önellátásra törekvő paraszti (csajanovi)*, valamint a munkaerőpiacról kiszorult, hajdan ipari foglalkozású szereplők munkaerejének nem annyira felhasználására, mint inkább a munkaerőpiacról való »kiiktatására« *szolgáló kényszer-paraszti, »kiváró« stratégiát követő gazdaságok.*” (Borsos–György 1999: 87; a kiemelés is tőlük – P. L.)

Jelen tanulmány egy olyan település gazdasági stratégiáinak bemutatására tesz kísérletet, amelyben a sajátos környezeti erőforrásokra (gázkitermelés) épülő állami vállalatokban történő munkahelyi alkalmazás, valamint egy ettől független vállalkozás felfutása lényegesen átalakította a mezőgazdaságra épülő megélhetési stratégiákat, életforma-változást is eredményezve. A rendszerváltást követő gazdasági krízishelyzetben a gazdálkodást kényszerpályaként választó falusi népesség a 2000-es évektől mezőgazdaságon kívüli megélhetést választott az állami gázvállalat által teremtett új munkahelyeknek köszönhetően, gazdasági stratégiáit illetően csatlakozva az állami gázvállalat munkásainak privilegizált csoportjához, egyre inkább felhagyva a mezőgazdasági termeléssel. Ilyen értelemben a vizsgált település a rendszerváltás után visszaparasztosodó falvaknak az erdélyi szakirodalomban leírt modelljével ellentétes típust testesít meg. Egestő lakói a helyben teremtődött ipari munkahelyek lehetőségét kihasználva felhagytak a mezőgazdasági termeléssel, ebben való érintettségüket jórészt már csak a kertgazdaságokban zajló házi élelmiszer-előállítás jelenti. A kertgazdaságok keretében zajló élelmiszertermelés legfontosabb motivációja a kiadások leszorítása, emellett az önmaguk által előállított élelmiszerhez kapcsolódó ideológiák és szimbolikus motivációk is jelen vannak, illetve továbbhatnak (például a saját készítésű ital esetében).

A tanulmányban a Kis-Küküllő menti településen megfigyelt gazdasági magatartásmódokat, a megélhetési stratégiákban bekövetkező változásokat elemzem, kísérletet téve a falusi társadalom gazdasági stratégiák szerinti rétegződésének bemutatására is. Röviden felvázolom, hogy az erdélyi multietnikus (magyarok, románok, romák lakta) kistelepülés, a szocializmus idején szövetkezeti formában működő pékségéből hogyan lett mára jól működő, a falu lakosságának jelentős részét foglalkoztató, az országos piacokon fontos szegmenseken jelenlevő, a korábban elszigetelt kistelepülést új regionális és országos hálózatokba kapcsoló vállalkozás. Emellett ismertetem a település határában zajló gázkitermelés jelentőségét a megélhetési stratégiák szempontjából, majd bemutatom a mezőgazdasági tevékenységre alapozó gazdasági stratégiákat.

Jelen elemzés alapjául szolgáló etnográfiai anyag egy 2012-ben indult összehasonlító jellegű kutatásból származik, amely egy mezősi és egy Kis-Küküllő menti település falusi gazdálkodásában bekövetkezett változásokra koncentrált. A falusi gazdaságok jövedelem-stratégiáinak elméleti fogalmait (pluriaktivitás, diverzifiká-

ció és önellátó/házi élelmiszertermelés⁵) és szakirodalmát a kutatásba bevont mező-ségi falu gazdasági stratégiáinak és gazdaságtípusainak bemutatása során vázoltam fel, ezért ennek részletesebb kifejtésétől itt most eltekintek (lásd Peti 2014c, 2019).

A vizsgált település, Ázog (fiktív településnév) többségében magyarok által lakott. A történeti népszámlálási adatokból kitűnik, hogy a magyar lakosság mellett jelentős számú román, a XIX. század végén pedig néhány szász család is élt. A 2011-es Hivatalos Népszámlálás falusoros adatait a kutatás idején még nem hozták nyilvánosságra. A Polgármesteri Hivatal népszámlálásért felelős alkalmazottjának közlése szerint (nem hivatalos adatok) a cigány etnikumúak száma 346, a magyarok száma 345, a magukat románnak vallók száma 8. A település vegyes felekezeti összetételű: ortodoxok, reformátusok és katolikusok lakják, kis számú személy új vallási közösségekhez tartozik.

A falu foglalkoztatottság szerinti megoszlása: 105 munkanélküli, 120 háztartásban dolgozó (háziasszony).⁶ A Polgármesteri Hivatal által számon tartott munkanélküliek és háztartásban dolgozók legnagyobb része a cigány közösség tagjaiból kerül ki. A Polgármesteri Hivatal évente elkészített mezőgazdasági felméréseinek adatai szerint Ázogon 2011-ben 291 háztartásban 849 személy élt.⁷ A faluban jelenleg két bolt és egy kocsmá működik. A falu teljes mezőgazdasági művelésre alkalmas felülete (határa): 735,82 ha, amelyből szántó 410,89 ha, 71,5 ha kaszáló, 251,93 ha legelő, 1,5 ha szőlő.⁸

A rendszerváltást követően a helyi SMT nem bomlott fel, korábbi vezetői a földprivatizációs törvény lehetőségével élve társas gazdasággá alakítva működtették 1994-ig. A falu lakóinak többsége, néhány kivételtől eltekintve, a SMT-ből lett társas gazdaság keretében műveltette meg földjeit. 1994-ben a lényegében működés-képtelenné váló társast vezetői privatizálták.

A SMT privatizálását követően a családok mezőgazdasági gépi felszereltsége gyakorlatilag hiányzott. Gépi felszereltség hiányában többnyire a szomszédos községben lévő, mezőgazdasági gépekkel jól felszerelt gazdák gépi szolgáltatásait vették igénybe. Az üzemanyag árának fokozatos emelkedése miatt a szolgáltatások ára egyre drágább lett, ezért egy idő után (a 2000-es évek végéig) a falu határában lévő földek egy jelentős része megműveletlen maradt. Az emberek egyre inkább csupán a völgyben fekvő, jobb minőségű földeket és a folyó rétjeit fogták művelés alá. A mezőgazdasági jellegű tevékenység jelentőségének nagymértékű csökkenését jelzi a parlagon hagyott szántóföld mértéke is. A település 410,89 ha szántóterületéből 145,5 ha áll művelés alatt, közel kétszerese, 265,39 ha parlagon van.⁹ Trakto-

5 A házi élelmiszertermelés (*food self-provisioning* – FSP) koncepciójáról és a kelet-európai országokban történő működtetésének motivációiról lásd Jehlička–Kostelecký–Smith 2008, Smith–Jehlička 2013; lásd még Alber–Kohler 2008.

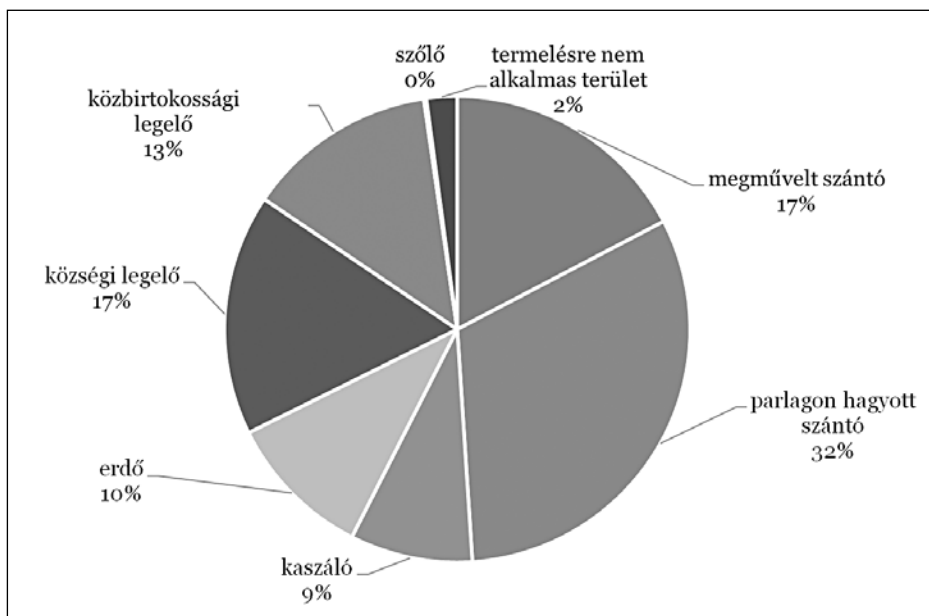
6 A Polgármesteri Hivatal agrármérnökének kimutatása.

7 A Polgármesteri Hivatal digitális Mezőgazdasági Regiszteréből (*Registrul agricol, 2012*) származó adatok.

8 A Polgármesteri Hivatal agrármérnökének kimutatása.

9 A Polgármesteri Hivatal agrármérnökének kimutatása. A teljes szántóterülethez képest a szántóterület megoszlásában 1 hektáros eltérés volt, amelyet a megművelt és a parlagon hagyott területek között megosztva levontam.

rokkal jelenleg csupán 5 család rendelkezik, ezek azonban meglehetősen régiek és kis teljesítményűek, a csupán néhány hektárt művelő gazdaságok igényeit tudják kiszolgálni. (1. ábra)

1. ábra. A mezőgazdasági terület megoszlása¹⁰

A falu erdői és legelőinek egy része közbirtokossági, a többi legelő községi tulajdonban van. A közbirtokossági tulajdonban lévő legelőket a falu juhásza, a községi tulajdonban lévőket egy szomszédos faluban élő gazda bérelte ki, aki extenzív tehenéltartással foglalkozik. A helyben élő, nagyobb tehénállománnyal rendelkező gazdák számára ez rendkívül hátrányos, mivel gyakorlatilag legelő nélkül maradtak. A legelők hiányát saját földjeiken, illetve a faluban parlagon hagyott területeken való legeltetéssel próbálják kompenzálni.

Állami gázvállalat

A település határában kitermelést végző állami mamutvállalat, a ROMGAZ több munkaegységet működtet a területen. Egy gazdasági elemzésekre szakosodott román médiaorgánium szerint, a ROMGAZ, amelynek többségi részvénytulajdonosa a gazdasági minisztérium, 2012-ben 1,244 milliárd lejes profitra tett szert, előkelő

¹⁰ A Polgármesteri Hivatal agrármérnökének kimutatása alapján.

helyet foglalva el a profitot termelő, állami érdekeltségű mamutvállalatok között.¹¹ 2007–2008-ban a gázkitermelő üzemben jelentős modernizációs fejlesztéseket hajtottak végre,¹² amely a gázmező további hosszú távú kitermelésének lehetősége mellett szól, a helyi társadalom itt dolgozó tagjai szempontjából pedig hosszú távú, stabil munkalehetőséget jelent.

Az állami gázkitermelő vállalat, a ROMGAZ az 1960-as évek elejétől történő jelenléte meghatározó fontossággal rendelkezik a vizsgált település lakóinak megélhetési lehetőségei szempontjából. A szocializmus idején a gázkitermelő vállalat alkalmazottjának lenni a legkiváltságosabb munkahelynek számított a településen. A mezőgazdasági jellegű, adminisztratív és ipari munkahelyekhez képest a gázkitermelő vállalat alkalmazottjai, a „gázások”, ahogy a környéken emlegetni szokták őket, magas jövedelemmel rendelkeztek.

A gázvállalatnál lévő munkahelyek a rendszerváltást követően is meghatározó fontosságúak maradtak a vizsgált település lakóinak megélhetési stratégiái között. A többi állami munkahellyel ellentétben, amelyek a rendszerváltással vagy az azt követő néhány évben megszűntek (a legtöbb gyárat 1995-ig bezárták a környező városokban) a gázvállalatnál lévő munkahelyek változatlanul megmaradtak. Az itt dolgozó kb. 30–35 személy továbbra is a helyi társadalom legjobban kereső csoportját alkotja. A csoport tagjai közül néhányan a nyári szabadságolások idején külföldi idénymunkára mennek, ahol általában farmokon és szőlészetekben dolgoznak. A szőlőtermesztés irányába elmozduló specializációt megvalósító személyek számára e csoport tagjai közül a pluriaktív gazdálkodásnak is van jövedelemkiegészítő szerepe, e specializálódási forma azonban csak óvatos kísérletezgetés a háztartások tagjainak állandó munkahelyről származó jövedelmének biztonsága mellett.

A pékség

Gerald W. Creed egyik tanulmányában amellet érvel, hogy Bulgáriában a szocializmus idején az agrárberendezkedésű rurális vidékek némelyikén az „ipar domesztikálása”¹³ történt meg (Creed 1995). A szerző szerint a „rurális iparosítás”¹⁴ legfőbb oka az urbánus iparosítás következtében nagymértékű lakosságfogyást elszenvedő falvak mezőgazdasági munkaerőhiányából következett (lásd Creed 1995: 532).

Az agrárium jelentőségének csökkenése a gázvállalat nyújtotta jól fizető munkahelyek mellett egy helyi pékség jelentős vállalkozássá való növekedésével gyor-

11 Romgaz a raportat un profit net de peste 1,24 miliarde lei, în 2012, în creștere cu 20%. *Capital*. 2013. június 6. (Elérhetőség: <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/romgaz-a-raportat-un-profit-net-de-pest-124-miliarde-lei-in-2012-in-crestere-cu-20-182944.html>; 2013.06.15.)

12 Lásd Sebastian 2010: 146, valamint a gázmező történetét ismertető, korábban hivatkozott internetes forrásokat.

13 A szerző (Gerald W. Creed) fogalma.

14 A szerző (Gerald W. Creed) fogalma.

san és nagy számban teremődő munkahelyek hatására következett be. A pékség – a Gerald W. Creed által megfigyelt jelenséggel azonos módon – 1984-ben jött létre, szövetkezeti keretben, a néptanács irányítása alatt működött. A rendszerváltást követően a mikrorégióban hasonló keretek között működő más pékségektől eltérően nem bomlott fel, hanem tovább folytatta a termelőtevékenységet a Polgármesteri Hivatal irányítása alatt. Utóbbi 1993-ban privatizálta a pékséget, tulajdonosa korábbi vezetője lett. A pékség fejlesztésére 1994-től került sor, amikor egy német vállalkozó – aki a településen farmot is létesített – a pékség társult tulajdonosává vált. A német vállalkozónak komoly fejlesztési tervei voltak, amelyekhez jelentős anyagi tőkét is tudott rendelni. Az új tulajdonosi szerkezetben a pékség rohamos fejlődésnek indult. Infrastruktúrájának nagymértékű modernizálásával, a termelés volumenének rohamos megnövelésével a cégnek minden téren új munkaerőre volt szüksége. A pékség a 2000-es évek elején kezdett nagyobb számban munkaerőt toborozni.

2007-ben a német beruházó tulajdonrészét eladta egy országos jelentőségű cégsopornak, amelyet követően újabb tőke áramlott a céghez, és további fejlesztések valósultak meg. A fejlesztések egy része európai uniós pályázati támogatással történt.

A 2000-es évek közepére – a gázvállalat nyújtotta munkahelyek mellett – a pékségnél történő nagyszámú alkalmazások nagyobb arányban a nőket érintették. A nők kötött munkaidejű alkalmazása a korábban pluriaktív gazdálkodást folytató háztartások esetében továbbcsökkentette a mezőgazdasági tevékenység végzésére, a munkálatok szervezésére fordítható családok kapacitását. *Ha most végigmegyünk a falun, ejjsze öt háznál ha találunk búzát a hámbárban.*¹⁵ A cégnél megkövetelt munka volumene, a nappali és éjszakai műszakok váltakozása messzemenően eltért a posztoszocializmusban gyakorolt pluriaktív gazdálkodás megszokott mintáitól, amikor a néhány évig még formálisan működő gyárak többségében csak proforma aktivitást követeltek meg az ott dolgozóktól, akik munkaerejük legnagyobb részét saját gazdaságukba csatornázták.

A pékség helyi vezetőjének közlése szerint a cég jelenleg közel 300 embernek biztosít munkahelyet.¹⁶ A cég több helybélit is alkalmazna, ám az egyéb munkahelyek lekötik a munkaképes lakosság többi részét. A cég munkaerőszükségletét a környező falvakból, sőt városokból toborozott munkásokkal oldja meg, akiket a cég mikrobuszaival szállít Ázogra.

15 Fiatal férfi, római katolikus, 2012. december 29.

16 A cég vezetőjének közlése, 2013. május 25.

Profitorientáltan gazdálkodó csoportok	Az agrártevékenységben elsősorban házi élelmiszer-termeléssel résztvevő csoportok		Önállóan nem gazdálkodó és házi élelmiszer-termelést nem folytató csoportok	Speciális helyzetű gazdaságok/vállalkozások	
Tehéntartásra specializálódott gazdaságok	Kisgazdaságok		Szolgák	A német vállalkozó „hobbigazdasága”	
Juhos gazdaság	Állattartó gazdaságok	Szőlős gazdaságok			Mezőgazdasági vállalkozás-kísérletek
Méhészetre specializálódott gazdaság				Malom	
					Disznóhizlalda és építkezési vállalkozás

2. ábra: Az ázogi társadalom gazdasági stratégiák szerinti rétegződése

Profitorientáltan gazdálkodó csoportok

Tehéntartásra specializálódott gazdaságok • Legalább tíz körüli állatállománnyal vagy annál többel csupán három gazdaság rendelkezik, emellett egy fiatal gazda 5 tehenet tart. E gazdaságok az átlagosnál némileg kiterjedtebb földterületekkel és gépi felszereltséggel rendelkeznek. A gépi felszerelésük kb. tíz hektár terület művelését lehetővé tevő, meglehetősen elavult (30 évnél idősebb) vagy kisebb traktorokból és a hozzá tartozó gépekből áll. A tehenek takarmányát, valamint a jobb tejhozamot biztosító liszt őrléséhez szükséges gabonaféléknek csupán egy részét tudják maguknak megtermelni, a többit a szomszédos falvakban gabonatermesztésre specializálódott gazdától vásárolják. Jövedelmük tejfelvásárló cégeknek eladott tehéntej, az állatok száma után kapott szubvenció, valamint a terület alapú támogatások.

A legeltetési időszakban a teheneket bérelt, ill. parlagon hagyott földeken legeltetik. Három gazda egymással társulva *szolgát* (émikus elnevezés) fogadott, aki nappal vigyáz a tehenekre. Éjszaka villanypásztorral történik az őrzés. A legeltetési időszakban a fejés is a legelőn történik. Az állatállomány méretét illetően a két legnagyobb gazdaságba a cégek tulajdonát képező tejhűtő berendezést szerelt be az a tejfelvásárló cég, amellyel a gazdaságoknak szerződése van.

Juhos gazdaság • Extenzív juhtartással egy gazda foglalkozik, ő egyben a falu juhásza is. Saját tulajdonában kb. 1000 juh van, ezek mellett a falu lakóinak kb. 250 db juhát is ő őrzi. A gyapjút és a bárányokat egy felvásárló cégnek adja el, aki a szállítást is biztosítja, a juhtejet szintén helyből adja el egy nagykereskedőnek. Helyben csak a falu juhtartó lakóinak járó, juhok száma alapján meghatározott mennyiségű sajtot és ordát készítenek, eladással nem foglalkoznak. A helyi közbirtokosságtól bérelt legelők mellett a szomszédos településen működő közbirtokosságtól is bérel nagy kiterjedésű legelőket (kb. 80 ha). Évente két állandó külső munkaerőt alkalmaz, nyaranta, amikor a falu juhainak is ő viseli gondját, öt személyt.

Méhészetre specializálódott gazdaság • Nagyobb méretű méhészettel egy fiatal férfi rendelkezik. A méhészkedést nagybátyjától tanulta, emellett egy három hónapos méhészeti tanfolyamon vett részt, amelyet a szomszédos falvakban szerveztek. Jelenleg 41 méhcsaládja van. Jelentősebb befektetést eszközölve megvásárolt egy kaptárok szállítására speciálisan átalakított teherautót. Mivel méhészetét jelenleg is bővíti, eladásra egyelőre keveset termel. Legfőbb jövedelme egyelőre alkalmazotti státusából származik (állatgondozó a német vállalkozó „hobbigazdaságában”). A méhészetéből származó jövedelme a méz eladásából származik. Emellett megnyert egy fiatal gazdának szóló pályázatot, amelynek keretében öt évig évi 1500 eurót fordíthat méhészetének fejlesztésére, bővítésére. Termelői engedéllyel rendelkezik. A méhészeti mérete és a befektetés mértéke egy-két éven belül jelentős jövedelem elérését vetíti előre a méz eladásából, valamint a további állami támogatásokból.

Az agrártevékenységben elsősorban házi élelmiszer-termeléssel résztvevő csoportok

Kisgazdaságok • E csoportba a házak körüli kertekben kialakított zöldségeseken, néhány baromfi tartásán, pár gyümölcsfán, szőlőlugason stb. túlmutató mezőgazdasági aktivitást végző háztartások tartoznak. Ide soroltam az 1–2 tehenet/lovat, legfeljebb tíz juhot tartó gazdaságot vagy a néhány kaptár méhet gondozó gazdaságokat, valamint a szőlőtermesztéssel is foglalkozó gazdaságokat.

E mezőgazdasági tevékenység célja elsősorban a család élelmezési költségeinek a leszorítása, de nem zárja ki a terményfölösleg (például kukorica, szőlő) vagy állat (főként disznó, borjú, szárnyasok stb.) alkalmi értékesítését vagy mezőgazdasági

jellegű/azzal kapcsolatban lévő szolgáltatásnyújtást sem (lószekérrel történő fuvarozás vagy valamely mezőgazdasági munkafázis lóval történő elvégzése). E gazdaságok tagjai csak a legritkábban foglalkoznak főállásban a mezőgazdaságban, többségük nyugdíjas (főként az állattartó gazdaságok tagjai), néhányan a pékség és a gázvállalat alkalmazottai (például a szőlőtermesztéssel foglalkozó néhány gazda, mivel az állattartással ellentétben a szőlőtermesztéssel kapcsolatos munkálatok flexibilisebb időbeosztást tesznek lehetővé a gazda számára).

A faluban kb. 10-en foglalkoznak 1–2 tehén tartásával. A csupán egy–két tehenet tartó gazdaságokban háztartáson belül elhasználják a tejet, a fölösleget szomszédok vásárolják fel. 8–10 gazda foglalkozik tíz körüli vagy annál kevesebb juh tartásával. E gazdák többsége főként a háztartás élelmezése miatt (sajt, orda, bárányhús) tart állatot.

Mint a Kis-Küküllő völgyében, a szőlőtermesztésre alkalmas falvakban mindeütt (nagyjából a folyó középső és alsó folyása mentén fekvő területeken), a szocializmus idején telepített több mint 110 ha szőlősnek a 2000-es évek elejéig csupán 1%-a (1,5 ha) maradt meg a faluban. A többnyire direkt termő fajtákból álló lugásokon kívül jelentősebb, 10–73 ár közötti *szőlőse* (helyi kifejezés) 8–10 gazdának van. A szocializmus idején telepített nemes fajták 1,5 ha-os maradékán kívül ezek a szőlősök a gazdaságok viszonylag nagy kiterjedésű, akár fél hektáros területét teszik ki. A legalább fél hektár ültetvényvel rendelkező gazdák esetében felfedezhető a specializálódásra való törekvés, amely az új ültetvényekbe helyi szinten jelentősnek számító összegek investíciójából is kitűnik. A kisgazdaságok közül 2–3 család a közeljövőben a jelenleginél jelentősebb profitra számíthat, ők tulajdonképpen átmeneti csoportot képeznek a vegetálásra, önellátásra, költségleszorításra berendezkedő kisgazdaságok és a profitorientáltan gazdálkodók csoportja között.

A faluban 4–5 család méhészkedéssel is foglalkozik. Ez lényegében egy–két kaputárt, néhány méhcsaládot jelent. A mézet főként a háztartás élelmezésében használják fel, a fölösleget helyben értékesítik.

Ázagon 10–11 magyar gazda tart lovat. A ló tartással is foglalkozó cigányokhoz hasonlóan ők szintén nyújtanak fuvaros szolgáltatást a helybélieknek. A fuvarozással foglalkozó magyar gazdák a cigányoktól eltérően egyéb ló vontatta szerszámokkal is rendelkeznek, amelyekkel alkalmanként szintén szolgáltatást nyújtanak a faluban, például *pityókaásáskor* (helyi kifejezés) „sorkihúzást”, de a traktorral nehezebben megközelíthető, kis méretű parcellák fontosabb munkafázisait is lóval végzik el.

A háztartások többségében tartanak disznót, a tehénnel, lóval, néhány darab juhval stb. rendelkező gazdaságok mellett azokban a háztartásokban is, amelynek tagjai a gázvállalatnál vagy a pékségben dolgoznak. A disznótartás költségcsökkentő stratégiát képez a családok éves élelmezésében. A tehéntartással foglalkozó gazdaságokban, a mezőgazdasági termelésnek a családok foglalkozásában játszott nagyobb fontossága miatt általában a családi élelmezés-ellátáson túlmutató számban is tartanak disznókat. A gazdaságban felhasznált disznóhús nemcsak a családi élelmezésében, hanem az időnként felfogadott külső munkaerő (napszámosok) ét-

keztetése miatt is fontos költségkímélő stratégia. Költséghatékonysága mellett az évente alkalmanként eladott kb. 2–7 disznó a gazdaság évi jövedelemszerkezetében sem elhanyagolható tételt jelent.

Kertgazdaságok • A kertgazdaságok csoportjába a házak körüli kiterjedtebb kertekben legfennebb zöldségtermesztéssel foglalkozó háztartásokat soroltam. E háztartásokban nem foglalkoznak nagyállattartással, csak néhány szárnyas, nyúl stb. fordul elő, de a disznótartásról már lemondtak. Évente általában egy disznót azonban vásárolnak levágásra. A zöldségtermesztésnek és szárnyastartásnak e háztartások esetében is költségkímélő szerepe van. A kertekben lévő gyümölcsfák, vagy a házra felfuttatott szőlőlugas esetleg további néhány tíz tőke a háztartások gyümölcessel való ellátása mellett a házi pálinka és bor készítésében játszik szerepet. Utóbbiak (az élelmiszer-előállításal ellentétben) legfőbb funkciója elsősorban nem a költségleszorítás (amely ezen alkoholos italok meg nem vásárlása révén keletkezik), hanem a rituális alkalmakon felszolgált „saját készítésű ital” presztízsteremtő funkciója. E háztartásokban értelemszerűen földműveléssel sem foglalkoznak, többségük egy hektár alatti szántóföldet művel meg, legfennebb disznót és szárnyasokat tartanak. Hogyha a háztartás tulajdonában még van 1–2 ha körüli földterület, a területalapú földtámogatás megszerzése miatt legfennebb kaszáltatják, a kisebb területeket pedig parlagon hagyják. A jobb minőségű, nagy kiterjedésű földterületeiket a szomszédos település extenzív gazdálkodással foglalkozó gazdáinak adják bérbe.

Alkalmazottak • A gázkitermelő vállalat jelenléte már az 1990-es évek elején is meghatározta, hogy Ázogon a régió több településétől eltérően a mezőgazdasági jellegű tevékenységből megélni szándékozók száma mérsékelt volt. Kb. a 2000-es évek elejéig a gazdaságok szinte mindenikében megműveltek néhány hektár földet (általában 1-3 ha), egy-két disznót és tehenet a gazdaságok többségében tartottak.

Két-három éve, amióta az ázogi alkalmazottak száma a pékségben elérte a 45-50 személyt, a pékség alkalmazottai is lényegében már csak kukoricát vetnek a szántóföldeken, amelyet a néhány szárnyas, egy-két disznó tartására használnak fel.

Külföldi vendégmunkások • A faluban néhányan rendszeresen járnak magyarországi vendégmunkára. A rendszeres *vendégmunkázók* mellett a nyári szabadsgólások idején a pékség és a gázvállalat alkalmazottai közül is elmennek néhányan vendégmunkára. Az alkalmasszerűen *vendégmunkázó* magyarok közül páran Németországba járnak. Ilyenkor egyhuzamban általában egy-két hónapot ülnek. Németországban a leggyakrabban szőlőültetvényeken, farmokon dolgoznak. A háztartásba ily módon évente becsatornázott egy-háromezer euró jelentős pluszjövedelmet képez. A németországi vendégmunkának új technológiák és mentalitások eltanulása szempontjából is jelentősége van. A cigányok migrációs mintái némileg különböznek a magyarok által követettől. A cigányok közül a legtöbben Szlovéni-

ába járnak főként mezőgazdasági szezonmunkára. Az ország uniós csatlakozását követően többen közülük életvitelszerűen foglalkoznak külföldi vendégmunkával. Többségük a helyi cigány közösségből kitermelődött munkaközvetítők segítségével jut munkához, akik szervezik a kiutazáshoz szükséges bürokráciát, a vendégmunkások szállítását, kapcsolatot tartanak a külföldi munkaadókkal is.

Nyugdíjasok • A helyi társadalom legnépesebb csoportját képezik. A kisgazdaságokként, valamint kertgazdaságokként leírt gazdaságok legnagyobb részét ők alkotják. A kisgazdaságot fenntartó nyugdíjasok a nyugdíjat, valamint a föld és az állatok után járó támogatást a gazdálkodás költségeinek finanszírozására fordítják. Átlagban 1–3 ha saját tulajdonban lévő szántót művelnek meg, a gazdasági munkafázisok nagy részét főként a szomszédos, traktorokkal, mezőgazdasági gépekkel jól felszerelt falu gazdáitól rendelik meg. A mezőgazdasági munkavégzés célja az önellátásra törekvő házi élelmiszertermelés. A minimális főlőleg egy részét (legfőképpen tejet, disznót, időnként terményt) eladják vagy városban élő gyermekeiknek ajándékozzák. A csupán kertgazdaságot fenntartó nyugdíjasok általában e csoport legelőregedettebb tagjait jelentik, akik erejük fogyásával gazdaságukat leépítették.

Ingázók és helyi kulturális elit • E csoportba egy kocsmá- és bolttulajdonost, néhány a falun kívüli munkahellyel rendelkező személyt (akik közül két személy a szomszédos községközpont adminisztrációjában, egy személy az ott működő pékségben dolgozik, egy tanárnő egy közeli városba ingázik), valamint két kőműves csoport tagjait soroltam, akik mezőgazdasági érintettsége a kulturális elit tagjaihoz hasonlóan szintén minimális. A néhány személyből álló helyi kulturális elit egy részének (papok, tanárok) mezőgazdasági érintettsége szintén nem haladja meg a kertgazdaságok ismerveit meghaladó aktivitást.

Napszámosok • E csoport tagjait túlnyomórészt a cigány családok tagjai alkotják. A magyaroktól eltérően a cigány családok többsége nem rendelkezik földdel. Mivel többségük a rendszerváltást követően került a településre, a földosztásból teljesen kimaradtak. Mivel a cigány háztartások nagy részének nincsen földje (még ház körüli kertje sem), e gazdaságok egy része önálló gazdálkodással és önálló élelmiszertermeléssel sem foglalkozik. A csupán kertgazdaságot működtető többi családtól eltérően, amelyek agártevékenységük lecsökkentése a munkahelyről vagy önálló vállalkozásból származó stabil jövedelemforrás következtében jobb gazdasági helyzetbe került csoportot képez, e cigány háztartások nagy része a falusi mélyszegénységet testesíti meg.¹⁷

17 Az ázogi cigányság gazdasági stratégiáit, a gazdasági stratégiák szerinti rétegződésének alaposabb bemutatását egy másik tanulmány keretében szándékozom elvégezni.

Önállóan nem gazdálkodó és házi élelmiszer-termelést nem folytató csoportok

Szolgák • A szolgaság intézményének lényege, hogy a gazda hosszú távú munkakapcsolatot létesít általában szegény paraszti családokból, periférikus, főként rossz gazdasági helyzetben lévő településekről származó, más önálló megélhetéshez kevés eséllyel rendelkező, a férfikor küszöbén, vagy azt alig meghaladó státusban lévő mezőgazdasági munkásokkal vagy azok családjával. E fiatal fiúk esetében hiányzik a hathatós anyagi támogatás a család részéről. A vizsgált településen a rendszerváltást követően megalapozott több nagyobb gazdaságban is alkalmaztak szolgákat.

Speciális helyzetű gazdaságok

A német vállalkozó „hobbigazdasága” • Az 1990-es évek elején egy Németországban élő, de évek óta az év jelentős részében a településen tartózkodó német vállalkozó több házat és földet is felvásárolt a faluban. A házak egy részét lebontatta, helyükre egy impozáns lakóházat emelt, valamint korszerű istállót, egyéb gazdasági épületeket. Ezt követően egy farmot létesített 30 tehénnel, jelentős számú disznóval és néhány lóval. A farmot mezőgazdasági gépekkel szerelte fel: 3 nagy teljesítményű traktorral, kombájnnal, további gépekkel. A farm működését egy farmvezető felügyelte, aki 2–3 ember munkáját szervezte. A tehéntejet emberei a faluban adták el. Mára gazdaságának nagy részét leépítette, hobbigazdasággá szervezte át. Jelenleg 4 tehenet, 9 disznót és 4 lovat tart, utóbbiakon szabadidejében a falu határában szokott lovagolni. A terepmunka során a figyelmét a faluturizmus lehetőségeire fordította.

Mezőgazdasági vállalkozás-kísérletek • Egy fiatal vállalkozó, apjához hasonlóan (a megszokott minta szerint) a gázvállalat alkalmazottja, halászatot/rekreációs központot létesített a falu határában. A halászat mellett a halastó rekreációs szolgáltatások színhelyeként is működik (például egzotikus madárpark, kisállattenyésztés). A vállalkozás ugyanakkor kvázi mezőgazdasági kísérletek irányába is elágazik: mogyorótelepítéssel és szarvasgomba-tenyésztéssel kísérletezik. Egy másik ágogi fiatal *gáz*as 1 hektár diófát telepített. Egy szomszédos településen élő fiatal román vállalkozó földet vásárolt a falu határában, amelyekben homoktövis termeszt, a földek közelében pedig hétvégi házat épített fel. E vállalkozás-irányokban a farmok Brian W. Ilbery által leírt „nem tradicionális vállalkozások”¹⁸ diverzifikációs stratégiáinak ismérvei ismerhetők fel (Ilbery 1991: 208).

Malom • A településen egy malom működik, amely a szocializmus idején szövetkezeti keretben működött. A rendszerváltást követően a Polgármesteri Hivatal tu-

18 A kifejezés is tőle – P. L.

lajdonába került, amely nem privatizálta, hanem a malmot vezető molnárnak adta ki bérbe hosszú távra. Ugyanez a molnár a községközpontban egy nagy kapacitású malmot, valamint pékséget épített. E két malom a térségben fekvő falvak számára meghatározó jelentőséggel rendelkezik.

Disznóhizlalda és építkezési vállalkozás • Egy szomszédos településen élő, ázogi származású fiatal vállalkozó építkezési céget működtet, amelyben ázogiak, valamint a szomszédos településről származók egyaránt dolgoznak. A vállalkozó Ázogon korszerű disznófarmot is létesített, amely hőszigetelt ablakokkal, automata etető- és tisztítórendszerrel van ellátva. A farmot egy ázogi alkalmazott gondozza. A vállalkozó földeket vásárolt, emellett sok földet is bérbevett az ázogi határban. Traktorral és mezőgazdasági gépekkel is rendelkezik.

Összegzés

Mint általában az erdélyi falvakban, a rendszerváltást követő néhány évben¹⁹ a kutatott település lakói a megélhetési stratégiák hosszú távú perspektívába helyezett építésében a mezőgazdasági tevékenységnek nagy szerepet szántak. Az 1990-es évek közepéig a szocializmus kori ipari vállalatok felszámolásával munkahelyüket elveszítőik számára a foglalkoztatottság nélkülség áthidalásának egyetlen lehetőségét a mezőgazdaságban való tevékenykedés jelentette. A romániai poszt-szocialista reprivatizáció szokásos mintájától eltérően (az állami tulajdonú gazdasági termelőegységek felszámolása, javaik szétesztása/széthordása a falusiak között), a pékség privatizálását követően egy gazdaságilag rendkívül sikeres vállalkozás jött létre a településen. A sikeres vállalkozás a magyar közösség számára korlátlan munkahely-lehetőséget teremtett. Ennek következtében az 1990-es évek közepén a régióban lévő sok más, azonos jellemzővel rendelkező, kilátástalannak tűnő gazdasági perspektívától eltérő településtől eltérően a vizsgált település egy sikeresebb fejlődési pályára állt. A mezőgazdaságban való érintettséget illetően ennek legjelentősebb következménye, hogy a korábban legfőbb megélhetési forrásnak számító mezőgazdasági termelés fontossága jelentős mértékben lecsökkent. A mezőgazdasági tevékenység jelentőségének csökkenéséhez a település határában a szocializmus óta töretlenül folyó gázkitermelés is hozzájárult, amely egy viszonylag népes csoport számára a szocializmus óta privilegizált munkahely-lehetőséget jelent. Ennek eredményeként egyre több család jövedelméből tűnik el a mezőgazdasági tevékenységből származó bevétel, ellentétben az erdélyi falvak többségétől, ahol a pluriaktivitás (főként a városi munkahelyről származó jövedelem valamint mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem kombinációja) domináns gazdasági stratégiának

¹⁹ A rendszerváltás utáni agrárátalakulásról, a mezőgazdaság szerepéről a családok megélhetésében az 1990-es években és a 2000-es évek elején lásd például: Borsos–György 1999; Oláh 2004a, 2004b, 2004c; Kiss 2005, 2007; Gagyí 1995; Peti 2004; Szabó 2002.

számít.²⁰ Az agráriumból származó jövedelmek csökkenése (és a háztartások jelentős többségéből teljes eltűnése) ellenére a saját részre történő élelmiszer-előállítás szinte minden háztartásban zajlik. A házak körül lévő tágas kerteket szinte kivétel nélkül mindenki megdolgozza a konyhai zöldségek, krumpli, egy-két hízó neveléséhez kéznél lévő lucerna termesztése stb. céljából. A háztartások többsége a határon (többnyire a legjobb minőségű réti) lévő földjei közül is művelés alatt tart néhány tíz ár vagy hektár körüli földet, amelyen elsősorban kukoricát termelnek a családok élelmezésében fontos szerepet játszó disznó- és háziszárnyas-tartás miatt.

Úgy tűnik, hogy az ország EU-csatlakozását megelőzően dominánsnak számító, tradicionális keretekben szerveződő önellátó kisüzemi gazdálkodást (lásd ehhez: Oláh 2004a: 30) a mezőgazdasági tevékenység leépítésével, limitálásával járó, a termelést a kertgazdaságok keretei közé szűkítő házi élelmiszertermelés váltja fel. A településen az önellátó gazdálkodásmód ismervei szerint zajló gazdálkodást főként az előregedett, még aktív, bár rövidtávon várhatóan gazdaságukat leépítő nyugdíjas családok egy része folytatja. A településen kiterjedtebb gazdálkodással foglalkozó profitorientált gazdaságok esetében az önellátó gazdálkodásmód több ismerve is megfigyelhető, például kockázatkerülés, a javak és a pénz tartalékolása stb. (lásd Oláh 2004a: 30). E típus esetében az Oláh Sándor által leírt „árutermelő gazdálkodási mód”²¹ ismervei, a gazdálkodók mentalitásában a tradicionális alapokra helyezett gazdálkodást meghaladó elemek megjelenése is felismerhető: specializálódás, fejlesztésre való törekvés a profit egy részének visszaforgatásával, profitorientált termelés (lásd Oláh 2004a: 31–32). A Kis-Küküllő menti települések esetében a mezőgazdaság jelentőségét illetően a megélhetési stratégiákban hasonló tendenciák érvényesülnek: az önellátó gazdálkodás visszaszorulása, a mezőgazdasági jellegű tevékenységek a házi élelmiszertermelésre való limitálódása, a fiatalabb, aktív munkaerő főként falun kívüli, városi munkahelyek fele való orientálódása személyautóval történő ingázás révén. Ázog speciális helyzete, a mezőgazdaságon kívüli munkahelyteremtő gázvállalat és pékség tehát tulajdonképpen e folyamatokat felgyorsította, mintsem új pályára terelte. A házi élelmiszer-termelésben a költséghatékonyság, valamint a saját készítésű ital hagyományos presztízfunkciói mellett a „megszokott ízek” őrzésének az igénye, valamint a saját készítésű élelmiszernek tulajdonított egészség-képzetek is szerepet játszanak.

20 Erre vonatkozóan lásd például Csák László és Kiss Dénes Hargita megyei kvantitatív méréseit (Csák–Kiss 2013).

21 A szerző e gazdálkodásmód három altípusát különböztette meg: *árutermelő – gazdaságfejlesztő, árutermelő – beruházó, valamint árutermelő – önfenntartó* (Oláh 2004a: 31–32).

Szakirodalom

Alber, Jens – Kohler, Ulrich

2008 Informal food production in the Enlarged European Union. *Social Indicators Research* 89. 113–127.

Borsos Endre – György István

1999 Gencs: egy erdélyi falu a parasztosodás útján. In: Borsos Endre – Csíste András – Letenyey László (szerk.): *Rendszerváltozás után. Falusi sorsfordulók a Kárpát-medencében*. MTA Politikai Tudományok Intézete – SZÁMALK Kiadó, Budapest, 51–90.

Creed, Gerald W.

1995 Agriculture and the Domestication of Industry in Rural Bulgaria. *American Ethnologist* 22. (3) 528–548.

Csák László – Kiss Dénes

2013 *A mezőgazdasági tevékenység és a területhasználat dinamikája Harghita megyében*. Kézirat. (Elérhetőség: <http://ruralstudies.ro/hirek.html>)

Csata Zsombor

2006 A vállalkozói potenciál és területi eltéréseinek társadalmi magyarázatai Erdély rurális térségeiben. *Korunk* XVII. (6) 4–16.

Gagy József

1995 „Földhöz kötött” mentalitás. In: Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 214–222.

Ilbery, Brian W.

1991 Farm Diversification as an Adjustment Strategy on the Urban Fringe of the West Midlands. *Journal of Rural Studies* 7. (3) 207–218.

Jehlička, Petr – Kostelecký, Tomáš – Smith, Joe

2008 Food self-provisioning in Czechia: beyond coping strategy of the poor: a response to Alber and Kohler's Informal Food Production in the Enlarged European Union' (2008). *Social Indicators Research* 111. (1) 219–234. [1–39.]

Kiss Dénes

2005 Erdélyi falvak a 21. században. *Magyar Kisebbség*. (3–4) 60–77.

2007 *Gazdasági-társadalmi folyamatok az erdélyi falvakban. Faluszociológiai vázlatok*. Presa Universitară Clujeană – Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

Kovács Imre

2012 *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), h.n.

Oláh Sándor

- 2004a Gazdálkodásmód és életvitel. In: Uő: *Falusi láttelepek*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–32.
- 2004b A munkamegosztás és integráció szintjei. In: Uő: *Falusi láttelepek*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 33–84.
- 2004/c A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után. In: Uő: *Falusi láttelepek*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 128–138.

Peti Lehel

- 2004 Tejpénz a bankkártyán. Reprivatizáció, dekollektivizálás és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen. In: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fialat kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 184–212.
- 2014a Megélhetési stratégiák egy Kis-Küküllő menti településen. In: Kothencz Kelenen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárbth János tiszteletére írott tanulmányok*. Türr István Múzeum, Baja, 374–388.
- 2014b *Strategii de zubbzistență într-o localitate de lângă Târnava Mică. / Subsistence strategies in a settlement situated along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) river.* (Studii de atelier / Working Papers in Romanian Minority Studies, 57.) Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj,
- 2014c A falusi gazdálkodás változásai egy erdélyi településen. *Magyar Kisebbség XIX.* (3–4 / 73–74) 32–75.
- 2019 A falusi gazdálkodás változásai egy erdélyi településen. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái*. (Kriza Könyvek, 45.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 85–120.

Szabó Á. Töhötöm

- 2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. (Kriza Könyvek, 11.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Sebastian, Alexandru Pui

- 2010 *Balavásár. Földrajzi leírás*. Veritas Kiadó, Marosvásárhely.

Smith, Joe – Jehlička, Petr

- 2013 Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners. *Journal of Rural Studies*. 148–157.

Veress Enikő

- 1999 De / Re-țărănizare în România după 1989. *Sociologie Românească III*. 79–89.

Strategii de subzistență într-o localitate de lângă Târnava Mică

Studiul urmărește prezentarea strategiilor economice dintr-o localitate, în care angajarea în întreprinderi de stat bazate pe resurse naturale specifice (extracția de gaze naturale), respectiv evoluția unui antreprenariat independent a transformat în mod esențial strategiile de subzistență bazate pe agricultură, rezultând totodată și schimbări majore în modul de trai al localnicilor. Localitatea cercetată reprezintă un model contrar satelor „re-țăranizate” de după schimbările din 1989, descrise de literatura de specialitate din Transilvania. Lucrarea analizează atitudinile economice, schimbările survenite în strategiile de subzistență observate în localitatea de lângă Târnava Mică, încercând să schițeze și o stratificare a societății rurale conform strategiilor economice utilizate.

Subsistence Strategies in a Settlement Situated along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) River

The study attempts to present the economic strategies of a settlement, in which employment in state companies built upon a specific environmental resource (natural gas extraction) as well as the success of an independent enterprise has significantly transformed the livelihood strategies based on agriculture, resulting in a change in lifestyle as well. The studied settlement represents the opposite model of the villages re-peasantised after the regime change, described in the Transylvanian scholarly literature. The study analyses the economic behaviour modes, as well as the changes in the livelihood strategies observed in a settlement along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) River, aiming to present the stratification of the rural society based on economic strategies.